

VARŞOVA PAKTI

Dr. Ersin Embel
Altınbaş Üniversitesi
ersin.embel@altinbas.edu.tr

ÖZET

Doğu Bloku'nun ortak savunma örgütü olan Varşova Paktı'nın, Sovyetler Birliği'nin liderliğinde Mayıs 1955'te kurulması Soğuk Savaş içindeki kilometre taşlarından birisidir. Federal Almanya'nın silahlandırılarak NATO üyeliğine kabul edilmesi karşısında kurulmuş olan Paktın, barışı koruma hedefi çerçevesinde caydırıcılık yaratması ve gerektiğinde NATO'ya karşı kullanılması amaçlanmıştır. Oysa Sovyetler Birliği'nin politik öncelikleri ve tercihleri doğrultusunda faaliyet göstermiş ve fiilen sadece Pakt üyesi ülkelere karşı kullanılmıştır. Nitekim 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya'ya yönelik müdahaleler, bir üye ülkede sosyalizmden sapılması durumunda tüm üyeler için bir güvenlik sorunu doğacağı iddiasına dayandırılmıştır. 1980'lerle birlikte Sovyetler Birliği'nde başlayan reformlara bağlı olarak Orta ve Doğu Avrupa'daki Sovyet askeri gücünün ve nüfuzunun azaltılması önce Pakt üyesi ülkelerin rejimlerinin değişmesine ve ardından Varşova Paktı'nın lağvedilmesine yol açmıştır.

ATIF İÇİN: Embel, Ersin, “Varşova Paktı”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.9, Eylül 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/VarsovaPakti_ErsinEmbel_v.2.pdf

DOI: 10.13140/RG.2.2.17787.87849

Almanya'nın NATO'ya üye olarak kabul edilmesini ciddi bir tehdit olarak değerlendiren Sovyetler Birliği, bu tehdidi karşılamak üzere, Avrupa'daki yedi sosyalist ülke ile birlikte 1955'te Varşova Paktı'nı kurdu.

Giriş

S oğuk Savaş sürecinde Doğu Blokunun ortak savunma örgütü olan ve kısaca 'Varşova Paktı' olarak bilinen 'Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması' (*Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance*), Polonya'nın başkenti Varşova'da 14 Mayıs 1955 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Avrupa'daki yedi sosyalist devlet (Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Romanya) arasında imzalanan bir antlaşma ile kurulmuştu. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin silahlandırılarak 1955'te NATO'ya üye kabul edilmesine yanıt vermek üzere, Sovyetler Birliği'nin inisiyatifiyle ortaya çıkan Pakt, Avrupa'daki siyasi, askeri ve ideolojik rekabetin daha da keskinleşmesine yol açmıştı. NATO ve müttefikleri bakımından 'uluslararası barış ve güvenliğe yönelik en büyük tehdit' olarak değerlendirilen Varşova Paktı, özellikle Yumuşama (*Détente*) sürecinde Sovyetler Birliği ile bazı üyeleri arasında yaşanan ciddi gerilimlere karşın varlığını bir süre daha koruyabildiyse de, 1980'lerin sonunda ortaya çıkan dramatik değişiklikler karşısında dağıldı.

Kuruluş Süreci

Varşova Paktı'nın kuruluş süreci, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar uzanmaktadır. 1945'te savaşın sonuna yaklaşılırken Sovyetler Birliği, Almanya'ya kadar gerilediği Nazi ordularının ardından gelerek, kendi güvenliği için büyük önem taşıdığını düşündüğü Doğu ve Orta Avrupa'nın önemli bir kısmını denetimi altına almıştı. Nazilerin yenilip ortak düşmanın ortadan kalkmasıyla birlikte sınırlı ve belli bir hedefi elde etmek için bir araya gelen İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki farklılıklar hızla su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Bu ortamda, Almanya'nın siyasi geleceği başta olmak üzere Avrupa'daki düzene ilişkin olarak taraflar arasındaki uzlaşmazlıklar giderek derinleşti. Sovyetlerin gerek coğrafi gerekse askeri ve siyasi bakımlardan savaş öncesiyle kıyaslandığında çok daha avantajlı bir pozisyon edindiği Avrupa'nın, komünizmin etkisine girmemesi gerektiği fikri Batılı müttefikler arasında giderek güçlendi. Aynı dönemde ABD'nin Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehdidi karşılamak amacıyla benimsediği 'çevreleme stratejisi' 1950'ler boyunca genel olarak ABD ve müttefiklerin yaklaşımlarını belirlerdi. Bu kapsamda ABD'nin 1947 yılında gündeme getirdiği Truman Doktrini ve Marshall Planı, Avrupa'da Sovyetler Birliği karşısında birleşik bir cephe oluşturulmasına yönelik ilk somut girişimler oldu.

Buna karşılık, Almanya'nın Batılı devletlerin işgali altındaki kısmındaki gelişmeler de Sovyetler Birliği'ni endişelendiriyordu. Bu nedenle Sovyetler Birliği bir yandan Berlin'i ablukaya alıp Batılı güçlere geri adım attırmayı denerken, diğer yandan da askeri kontrolü altındaki Orta ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin yönetimlerine müdahale etti. Bu müdahaleler sonucunda, 1948 itibarıyla bölgedeki ülkelerin tümü Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilere sahip sosyalist yönetimlerin denetimine geçmişti. Batılılar bu devletleri 'Sovyet uydusu' olarak tanımlıyordu.

Ardından, Ocak 1949'da Sovyetler Birliği liderliğinde Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya, ilerleyen yıllarda dünyanın farklı bölgelerindeki başka sosyalist ülkelerin de katıldığı, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ni (*Council for Mutual Economic Assistance – COMECON*) kurdular. Bu örgüt, Avrupa'daki sosyalist devletleri Sovyetler Birliği'ne daha da sıkı bağlama amacının yanı sıra, Marshall Planı sonrasında ABD liderliğinde 1948'de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne verilmiş bir yanıtı. Bu misilleme politikası, Eylül 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ilanına karşılık Ekim 1949'da Almanya'nın Sovyet Birliği tarafından kontrol edilen bölgesinde Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sürdürüldü.

1949 yılı, Almanya'nın bölünmüşlüğü'nün resmileşmesi kadar, Batı Blokunun örgütlenmesi bakımından da bir dönüm noktası oldu. Nisan ayında NATO'nun, Mayıs ayında Avrupa Konseyi'nin kurulmasıyla beraber, Avrupa'da komünizme karşı askeri, siyasi ve ideolojik bir cephe ortaya çıktı. Aynı yılın sonlarına doğru Çin'de gerçekleşen komünist devrim ve Sovyetler Birliği'nin atom bombasına sahip olduğunun anlaşılması ise küresel komünizm endişelerini güçlendirdi. Bu endişe, ikiye bölünmüş durumdaki Kore yarımadasında 1950'de başlayan sıcak çatışmayla en üst noktaya ulaştı. Zira, bu örnekte Kuzey Kore'yi destekleyen Sovyetler Birliği'nin Almanya'da da benzer bir hamle yapması olasılığı Batı'nın gündemindeydi.

Aynı dönemde ABD 'çevreleme politikası' kapsamında Sovyetler Birliği'nin çevresindeki komünist olmayan ülkeleri örgütlemek suretiyle bölgesel güvenlik örgütleri kurmaya ya da kurdurmaya başladı. 1951'de ANZUS Paktı (*Pacific Security Treaty*), 1953'te Balkan Paktı, 1954'te SEATO (*Southeast Asia Treaty Organization*), Şubat 1955'te Bağdat Paktı kuruldu. Sovyetler Birliği'nin çevresini sarmış olan bu örgütlerin hepsi de ABD güvenlik şemsiyesi altındaydı. Bu durumun Sovyetler Birliği'ni sıkıştırdığı açık olmakla birlikte, Varşova Paktı'nın kurulması için asıl gerekçeyi Almanya meselesi oluşturdu.

Varşova Paktı,
tarafından
birinin silahlı
saldırıya
uğraması
durumunda bu
devlete diğer
taraf devletlerin,
kuvvet kullanmak
da dahil olmak
üzere ellerinden
gelen tüm
yollarla yardım
edeceği esasına
dayanıyordu.

Kore Savaşı nedeniyle oluşan uluslararası konjonktürde Federal Almanya'nın yeniden silahlandırılması gündeme gelmişti. Almanlardan hala tehdit algılayan Fransa'nın direnişine karşın ABD'nin girişimleriyle Almanya'nın silahlandırılması mümkün oldu. Fransa'nın bir Avrupa Ordusu kurularak bu yapı içinde bir Alman birliğine de yer verilmesine ilişkin önerisi ve bu çerçevede ortaya atılan Avrupa Savunma Topluluğu kurulması projesi akamete uğrayınca ABD'nin de ısrarıyla Federal Almanya 9 Mayıs 1955'te NATO'ya üye olarak kabul edildi. Böylece, 1953'te Stalin'in ölmesi ve Kore Savaşı'nda varılan ateşkesin yarattığı iyimser hava kısa sürede sona erdi ve hemen 10 Mayıs günü Sovyet lider Kuruşçev, Sovyetler Birliği'nin ilerleyen yıllarda da yapacağı gibi, genel bir silahsızlanma önerisinde bulunduysa da, NATO'dan beklediği karşılığı alamayınca, gelişmelere karşılık vermek üzere 14 Mayıs'ta Varşova'da düzenlenen bir konferansla Doğu Blokunun ittifakı Varşova Paktı'nın kurulduğu ilan edildi. Aslında bu ittifaka ilişkin çalışmalar, Federal Almanya'nın NATO'ya kabulü olasılığının güçlenmesine koşut olarak Kasım 1954'te başlamıştı. Hatta Mart 1955'te Sovyetler Birliği tarafından müstakbel üyelere gönderilen mektupta antlaşma taslağı da yer almaktaydı. İşin başında Sovyetler Birliği bulursa da, kolektif savunma antlaşması önerisi Polonya'dan gelmişti ve konferans da bu nedenle örgüte adını veren Varşova'da yapıldı.

Pakt, o dönemde sadece Sovyetler Birliği değil, diğer üyelerin çıkarları bakımından da anlamlıydı. Federal Almanya'nın NATO'ya girmesi, Demokratik Almanya açısından bir uluslararası örgüte üye olarak tanınma sağlaması bakımından önemliydi. Böyle bir ittifak, NATO üyesi olan Federal Almanya ile resmen kabul edilmemiş sınırlara sahip olan Çekoslovakya ve Polonya bakımından da sınır güvenliği anlamında değerliydi. Romanya ve Macaristan, yeniden silahlanacak olan Almanya'dan endişelenirken, Bulgaristan ise 1952'de NATO'ya üye olan sınır komşuları Türkiye ve Yunanistan karşısında destek bulacaktı. Arnavutluk ise sorun yaşadığı Yugoslavya karşısında avantaj elde etmek peşindeydi.

Antlaşma Metni ve Örgütsel Yapı

Varşova Paktı'nı kuran, resmi adıyla *Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması* 11 maddedir ve metni 14 maddelik NATO antlaşmasına göre biraz daha kısadır. Giriş kısmında, antlaşmanın yapılma gerekçesi ve amaçları açıklanırken öncelikle, siyasi ve toplumsal sistemleri fark etmeksizin tüm Avrupa devletlerinin katılacağı bir ortaklaşa güvenlik sistemi oluşturulması arzusu kayıt altına alınmıştır. Ardından, Batı Almanya'nın ("West Germany") silahlandırılarak NATO'ya alınmasının yeni bir savaş tehlikesini artırarak, barışsever devletlerin güvenlikleri için bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Bu

koşullarda, barışsever devletlerin Avrupa'da barış ve güvenliği korumak için gerekli adımları atmak zorunda kaldığı vurgulanarak, BM Antlaşması'nın amaç ve ilkeleri doğrultusunda, bağımsızlık ve egemenliğe saygı ile içişlerine karışmama ilkelerine uyumlu biçimde bir antlaşma yapıldığı ifade edilmiştir.

Antlaşmanın 11 maddesi içindeki önemli noktalar kısaca şunlardır:

1. madde: Taraflar kuvvet kullanma ya da tehdidinden kaçınacaklardır.
2. madde: Taraflar, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için işbirliği yapmaya hazırdır. Ayrıca tüm kitle imha silahlarının yasaklanması ve genel silahlanmanın azaltılması için etkili önlemler alınmasına çaba göstereceklerdir.
3. Madde: Taraflar tüm uluslararası sorunlarda birbirlerine danışacaklardır. Bir silahlı saldırı tehdidinin ortaya çıktığı değerlendirilirse alınacak önlemler için derhal istişare edeceklerdir.
4. Madde: Avrupa'da bir ya da daha çok taraf devletin bir ya da bir grup devlet tarafından silahlı saldırıya uğraması durumunda, diğer taraf devletler, BM Antlaşması'nın 51. Maddesindeki bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, kuvvet kullanmak da dahil olmak üzere gereken her türlü şekilde saldırıya uğrayan devlete derhal yardım edeceklerdir. Bu madde kapsamında alınan önlemler, BM Antlaşması uyarınca, derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilecek ve Konsey gerekli önlemleri alınca sona erdirilecektir.
5. Madde: Taraf devletler, kendi silahlı kuvvetlerinin bir kısmını tahsis ederek bir Birleşik Komutanlık (*Joint Command*) oluşturacaklardır.
6. Madde: Antlaşmayla ilgili konuları görüşmek üzere, taraf devletlerin birer temsilci gönderecekleri bir Siyasal Danışma Komitesi kurulmuştur. Bu komite gerekli gördüğü başka organlar kurabilecektir.
7. Madde: Taraflar, mevcut antlaşmalardan kaynaklanan uluslararası yükümlülükleri dışında, bu antlaşma ile bağdaşmayacak herhangi bir ittifaka ya da anlaşmaya katılmayacaklardır.
8. Madde: Taraflar, bağımsızlık ve egemenliğe saygı ile içişlerine karışmama ilkeleri doğrultusunda, ekonomik ve kültürel bağlarını güçlendireceklerdir.
9. Madde: Antlaşma, sosyal ve siyasal sistemleri fark etmeksizin tüm ülkelere açıktır.
11. Madde: Antlaşmanın süresi 20 yıl olmakla birlikte, fesih talebi yoksa süre bitiminden sonra 10 yıl daha geçerli kalacaktır. Öte yandan, şayet Avrupa'da

1956'da
Macaristan'a ve
1968'de
Çekoslovakya'ya
yapılan
müdahaleler,
Varşova
Paktı'nın Sovyet
dış politikası için
ne kadar önemli
olduğunu
göstermiştir.

bir ortak güvenlik sistemini kuracak bir Genel Avrupa Antlaşması yürürlüğe girse, Varşova Paktı o tarih itibarıyla son bulacaktır.

Antlaşmada sıkça vurgulanan egemenlik ve içişlerine karışmama ilkeleri, en azından kâğıt üzerinde eşit devletler arasında bir ittifak yapıldığı izlenimi vermektedir. Bununla birlikte, antlaşmada anılan Birleşik Komutanlık ve Siyasal Danışma Komitesi'nin merkezinin Moskova'da bulunması, en tepe komutanların mutlaka Sovyet ordusundan seçilmesi ve örgütün temelde devasa Sovyet askeri kapasitesine dayanıyor olması, Moskova'yı üstün bir konuma yerleştirmiştir.

Varşova Paktı'nın Krizleri

Varşova Paktı'nın fiilen en önemli işlevi, üyelerinin Sovyet dış politikasınca kabul edilebilir sınırların dışına çıkmasına engel olmaktır. Esasen Stalin'in ölümü ile paktın kuruluşu arasındaki kısa zamanda, Orta ve Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerde (örneğin Bulgaristan, Demokratik Almanya gibi) bazı ayaklanmalar olmuş ve bunlar Sovyetlerin de desteğiyle kısa sürede bastırılmıştı. Stalin'in ölümünün yarattığı özgürleşme ve değişim beklentisi, yeni lider Kruşçev'in Şubat 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresinde yaptığı ve Stalin ile Stalinizmi yerdığı konuşma nedeniyle güçlenmişti. Ayrıca, Avrupa ülkelerindeki komünist partileri Sovyetler Birliği çizgisinde tutmak üzere Stalin'in isteğiyle Ekim 1947'de kurulan COMINFORM'un (*Communist Information Bureau* - Komünist Enformasyon Bürosu) Haziran 1956'da lağvedilmesi de bu beklentiyi artırmıştı. Bu tutum, bir yandan Çin gibi Stalinizme bağlı komünist ülkeler ile Sovyetler Birliği'nin ilişkilerinin bozulmasına yol açarken, diğer yandan pakt üyesi ülkelerdeki Stalinizme karşı çevrelerin yeniden harekete geçmelerine vesile oldu. Haziran 1956'da Polonya'da başlayan ve lider değişikliği ile Ekim ayında sonuçlandırılabilen kitlesel gösteriler, 23 Ekim'de Macaristan'a sıçradı. Ancak Başbakan Imre Nagy'nin, Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan ayrılarak tarafsız bir ülke olacağını ve çok partili seçimler yapılacağını 1 Kasım'da açıklamasından üç gün sonra Sovyet birlikleri Varşova Paktı adına ülkeye müdahale etti. Müdahale, Macaristan'ın çıkmasıyla komünist blokta oluşacak boşluğun tüm üyeler için tehdit oluşturacağı savıyla meşrulaştırıldı.

Macaristan müdahalesinden sonra da pakt üyeleri arasındaki uyum tümüyle kurulamadı. Bu durum, 1960'larla birlikte gündeme gelen Yumuşama döneminin bir yansımasıydı. Batı Blokunda ABD'nin rızası hilafına adımlar atan ülkeler (örneğin De Gaulle yönetimindeki Fransa) olduğu gibi, Varşova Paktı'nda da muhalif sesler ortaya çıkmaya başladı. Artan Çin-Sovyet gerginliği nedeniyle Arnavutluk giderek Sovyetlerden uzaklaşırken, örgüt

içinde neredeyse her konuya karşı muhalif bir tutum takınan Romanya 1967'de Federal Almanya'yı resmen tanıdı ve Batılı ülkeler ile ticari ilişkiler geliştirmeye başladı.

Fakat bu dönemdeki en önemli gelişme, sonraları 'Prag Baharı' olarak anılacak olan, Çekoslovakya'da Ocak 1968'de başlayan kitlesel gösteriler eşliğinde, Alexander Dubček liderliğinde gündeme getirilen kapsamlı reformlar oldu. Fakat, Macaristan'da olduğu gibi, burada da sosyalizmden bir sapma olmasının tüm örgüt üyeleri için bir tehdit oluşturacağı iddiasıyla Pakt üyesi dört ülkeye (Sovyetler Birliği, Macaristan, Polonya ve Bulgaristan) bağlı birlikler 21 Ağustos'ta Çekoslovakya'yı işgal etti. Çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği çatışmaların ardından, dönemin Sovyet lideri Leonid Brejnev, kendi adıyla anılacak bir doktrin ilan ederek, benzer süreçleri başka Doğu Bloku ülkelerinde daha ortaya çıkmadan önlemek istemiştir. 'Sınırlı egemenlik' anlayışına dayandırılan Brejnev Doktrini, eğer Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin birinde sosyalizm tehlikeye düşerse Varşova Paktı'nın bu ülkeye müdahale etme hakkı olduğunu öngörmekteydi.

Avrupa'daki sol partiler arasında yol açtığı derin ayrışma bir yana, Prag Baharına yapılan müdahale sonrası Arnavutluk protesto olarak örgütten ayrıldı. Her ne kadar Çekoslovakya'ya yapılan müdahale, sosyalist ülkelerdeki reformcu hareketleri ve muhalif sesleri uzun süre durdurmuşsa da, Sovyetler Birliği'nin güç kaybettiği 1980'lerin ortalarından itibaren daha da şiddetli bir eleştiri dalgası gelecek ve örgütü bütünüyle sarsacaktır.

Örgütün Sonu

Varşova Paktı Sovyetler Birliği'nin izlediği politikalardan doğrudan etkileniyordu. Her ne kadar 1985'te 30. yaşı kutlanan paktın süresi 20 yıl daha uzatılmışsa da, Sovyetler Birliği'nin Gorbaçov liderliğinde izlediği politikalar nedeniyle bu sürenin henüz başlarında ciddi sorunlar ortaya çıktı. O sıralarda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) kapsamında sürmekte olan silahsızlanma görüşmeleri ile güven ve güvenlik artırıcı önlemler kapsamında, Mayıs 1987'de Varşova Paktı resmen saldırı stratejisini lağvederek tümüyle bir savunma stratejisi benimsedi. Gorbaçov'un, 7 Aralık 1988'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı tarihi konuşmada Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa'daki askeri gücünü önemli ölçüde azaltacağını duyurması ve Brejnev Doktrininden resmen vazgeçtiğini ilan etmesi, Avrupa'daki statükonun sürdürülmesinde büyük fayda gören Romanya ve Demokratik Almanya başta olmak üzere, Varşova Paktı üyesi ülkeler arasında bazı soru işaretleri ve eleştirilerin doğmasına yol açtı.

**Gorbaçov'un
reformcu
politikaları
çerçevesinde
Orta ve Doğu
Avrupa'da
Sovyet
nüfuzunun
azalması,
sosyalist
rejimlerin kısa
zaman içinde
düşmelerine ve
Varşova
Paktı'nın sona
ermesine yol
açmıştır.**

1989'a gelindiğinde ise Haziran'daki Polonya seçimlerinden itibaren, Pakt üyesi ülkelerin neredeyse tümünde iktidar değişikliği ile sonuçlanacak önemli gelişmeler yaşandı. Bu dönemde Varşova Paktı'nın konumunun bir hayli ilginç bir hal aldığı söylenebilir. Öncelikle, Romanya bir yandan örgütte reform ve demokratikleştirme talep ederken, diğer yandan Polonya'daki seçim sonucuna karşı-devrim olduğu iddiasıyla örgütün müdahale etmesini talep etmiş, ancak bu talep diğer üyeler nezdinde karşılık bulmamıştır. İkinci olarak, Polonya'nın yeni hükümeti, 26 Şubat 1990'da yeni bir Avrupa güvenlik sistemi kurulana kadar Varşova Paktı'nda kalacağını ilan etti.

Belki de en ilginç gelişme, NATO'nun Temmuz 1990 tarihli Londra Zirvesi'nde Varşova Paktı'nın artık düşman olarak görülmediğini ilan eden tarihi bildirdiydi. Eylül 1990'a gelindiğinde, bir ay sonra Federal Almanya Cumhuriyeti ile birleşecek olan Demokratik Almanya örgütten resmen ayrıldı. Örgütün kurulmasına vesile olan Almanya sorunu böylece çözülürken, AGİK kapsamında Kasım ayında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Anlaşması ile Paris Şartı, Soğuk Savaş'ın sona erdiğini haber veriyordu. Bu çerçevede, Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'nın girişiyle, artık hiçbir varlık nedeni kalmamış olan örgütün askeri faaliyetleri Mart, diğer tüm faaliyetleri de Temmuz 1991'de resmen sona erdirildi.

KAYNAKÇA

Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması Metni için bkz.: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/warsaw.asp (Erişim Tarihi 28/07/2019)

Crump, Lauren (2015). *The Warsaw Pact Reconsidered: International Relations in Eastern Europe, 1955-69*. Oxford: Routledge.

Judt, Tony (2009). *Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi* (çev. Dilek Şendil). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Masty, Vojtech ve Malcom Byrne (der.), (2005). *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact: 1955-1991*. Budapeşte: Central European University Press.

EK OKUMA

Nelson, Daniel (2019). *Alliance Behavior in the Warsaw Pact*. Londra: Routledge.

Holden, Gerard (1989). *The Warsaw Pact: Soviet Security and Bloc Politics*. Oxford: Basil Blackwell.

Mackintosh, John Malcom (2006). *Soviet Union and the Warsaw Pact*. Londra: Routledge.

Muehlenbeck, Phillip E. (2018). *Warsaw Pact Intervention in the Third World*. Londra: I.B. Tauris.

İNTERNET

<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/88/warsaw-pact>

FİLM

The End of the Prague Spring (Belgesel, 2008), https://youtube.com/watch?v=_bVZMnQOHKw (Erişim Tarihi 02/09/2019).

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association (ISA)* ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association (BPSA)* üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı (GP)*, *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı (TÜBAKOV)*, *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship (BSYRF)* projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen [web sayfasını](https://www.uik.org.tr) (https://www.uik.org.tr) ziyaret ediniz.

© UİK 2019

Bu çalışmanın telif hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK)’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; UİK’in kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Güvenlik Yazıları, NATO Kamu Diplomasisi Birimi tarafından desteklenmektedir.

Security Papers are supported by the NATO Public Diplomacy Division.